

Załącznik do Regulaminu Regionalnej Odznaki Krajoznawczej PTTK

„Twierdza Kołobrzeg”

Jedną z najciekawszych i nietypowych atrakcji Kołobrzegu to fortyfikacja twierdzy w Kołobrzegu. Kołobrzeg od XVII wieku miał charakter miasta-twierdzy, także podczas II wojny światowej pełnił tę rolę. Największe fortyfikacje zbudowano w XVII i XIX wieku. Niektóre z nich zachowały się do dzisiaj. Kołobrzeg miał bardzo dogodnie położenie obronne, od północy [Morze Bałtyckie](#), od zachodu rzeka [Parsęta](#), a od południa mokradła, które w razie potrzeby można było dodatkowo zalać półmetrową warstwą wody przy pomocy Batardeau - nieistniejącego już dzieła fortyfikacyjnego, które dla Twierdzy Kołobrzesckiej pełniło potrójną rolę: zapory wodnej, którą zamykano koryto rzeki Parsęty, co powodowało wypełniania się fosy fortecznej a także zalewanie okolicznych bagien; po drugie pełniło funkcję mostu; po trzecie w swej konstrukcji posiadało galerię strzelecką dla prowadzenia ognia wzdłuż rzeki. Pomimo ogromnych zniszczeń miasta w 1945 roku i powojennych wyburzeń w Kołobrzegu zachowało się wiele obiektów stanowiących kiedyś elementy Twierdzy Kołobrzeg. Zaliczają się do nich zarówno nowożytnie fortyfikacje budowane od XVII do XIX wieku jak i budynki wojskowe wzniesione w XX wieku lub cywilne adaptowane na cele obronne w okresie [1944-1945](#).

1. Bastion Magdeburg Dzieło fortyfikacyjne, którego początki sięgają połowy XVII wieku. Zlokalizowany na prawym brzegu Parsęty w pobliżu *batardeau*. Do lat 80. XX wieku bastion był otoczony fosą od strony miasta, została ona zasypana podczas budowy nowego odcinka [drogi wojewódzkiej DW102](#) łączącego ulicę Młyńską z ulicą Kamienną, o przebiegu równoległym do ulicy Budowlanej. Z dawnego bastionu zachował się ceglany mur i kamienna podmurówka. Na terenie dawnego fortu mieści się obecnie parking i magazyn

2. Bastion Pommern (*Bastion Pomorze*) należał do południowo-wschodniego systemu umocnień kołobrzesckiej twierdzy. Sąsiedował z bastionem Magdeburg. Pozostałości dzieła fortyfikacyjnego zostały wkomponowane w Park im. gen. Henryka Dąbrowskiego. Z dawnego fortu zachowały się zarzysy umocnień ziemnych i fosa

3. Bastion Geldern Dzieło fortyfikacyjne na Wyspie Solnej złożone właściwie z kilku obiektów (bastion Geldern I, bastion Geldern II, redan Geldern I, redan Geldern II, reduta Geldern). Jego zadaniem była obrona ważnego dla twierdzy szlaku komunikacyjnego z Kołobrzegu do [Trzebiatowa](#) oraz ostona jedyne stałego mostu łączącego prawy i lewy brzeg Parsęty. Bastiony na Wyspie Solnej powstały w [XVIII](#) wieku. Zostały zniwelowane w XIX wieku. Na ich miejscu stoją obecnie m.in. szpital miejski i cerkiew greckokatolicka. Jedynym zachowanym po nich śladem jest Brama Radzikowska (*Geldern Tor*) z [1708](#) roku, która stanowiła wjazd do twierdzy od strony zachodniej. Pod koniec XVIII wieku nadano jej formę klasycystyczną. Obecnie jest to piętrowy budynek ze sklepionym przejazdem w przyziemi i częścią mieszkalną na piętrze

4. Most obronny (*Batardeau*) będący w przeszłości unikatowym systemem spiętrzającym wodę na rzece w przypadku oblężenia twierdzy. W skład *batardeau* wchodziły: [stawidła](#), [galeria strzelecka](#) oraz *Most z Orłami*. Obiekt ten był wykorzystany do obrony miasta po raz ostatni w [1945](#) roku. Po II wojnie światowej niszczał i ulegał dewastacji. W [1986](#) roku został poważnie uszkodzony przez prace saperskie na Parsęcie. W latach [1987-1988](#) na polecenie władz bez wcześniejszego porozumienia z konserwatorem zabytków dokonano jego rozbiórki. Po budowlu pozostały nieliczne fragmenty w nurcie rzeki, na których pod koniec lat 80. XX wieku zbudowano nowy most. Od kilkunastu lat trwają starania o rekonstrukcję tego założenia obronnego

5. Fort Ujście (*Fort Münde*) powstał w latach [1770-1774](#). Wzniesiony został u ujścia Parsęty na prawym brzegu rzeki w miejscu, w którym wcześniej od [1627](#) roku znajdował się szaniec ziemny. Powodem zbudowania bastionu były doświadczenia wojenne z lat [1760-1761](#). Okazało się bowiem, że dotychczasowe umocnienia nie są w stanie zapobiec opanowaniu portu wojennego przez przeciwnika. Od [XIX](#) wieku na obiekcie od strony morza usytuowana była [latarnia morska](#). W latach [1832-1836](#) fort zmodernizowano. W [1945](#) roku był to ostatni niemiecki punkt obrony Twierdzy Kołobrzeg ewakuowany w nocy z [17](#) na [18 marca](#). Po II wojnie światowej na rotundzie fortu żołnierze radzieccy zbudowali nową ceglana latarnię morską, która oprócz funkcji użytkowych w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej odgrywała rolę pomnika bohaterstwa Armii Radzieckiej. Trzon zachowanego fortu stanowi trzykondygnacyjna ceglana [rotunda](#), w której w poziomie piwnicznym był magazyn, przyziemie stanowiło pomieszczenie dla piechoty, a piętro stanowisko artylerii. Od zewnątrz bastion otoczony jest ceglanym murem. Fort Ujście udostępniony jest do zwiedzania. Od strony portu wokół dzieła fortyfikacyjnego w okresie letnim rozlokowane są kramy z upominkami, część terenu zajmuje skwer zieleni, w piwnicach rotundy urządzono kawiarnię, a na latarni morskiej znajduje się taras widokowy^{[20][21]}.

6. Luneta Lauenburg -[Rawelin](#) (*Luneta Lębork*) należąca do południowo-wschodniego systemu umocnień kołobrzesckiej twierdzy. Zlokalizowany w pobliżu bastionu Pommern. Reliktem tego dzieła fortyfikacyjnego jest zdrzewiona wysepka na [fosie miejskiej](#) w Parku im. gen. Henryka Dąbrowskiego

7. Reduta Morast (*Reduta Bagienna*) powstała w latach [1770-1774](#) na północnym cyplu Wyspy Solnej. Wraz z Fortem Ujście stanowiła kluczowy punkt obrony kołobrzesckiego portu i ujścia Parsęty. W latach [1832-1836](#) obiekt zmodernizowano. Na część jednego z obrońców Kołobrzegu z 1807 roku, chorążego [von Schilla](#) reduta została nazwana w XIX wieku Redutą Schilla (*Schill Redute*). Budowała ma kształt pięcioboku. Składa się z wału ziemnego, ceglano-murówkowego muru i czterech budynków. W [1945](#) roku reduty bronili niemieccy marynarze. Był to jeden z najdłuższych broniących się bastionów podczas bitwy o Kołobrzeg. Po II wojnie światowej zasypano fosę oddzielającą redutę od strony miasta. Przez wiele lat obiekt był w posiadaniu klubu żeglarskiego *Joseph Conrad*. Obecnie wokół szanca znajduje się [port jachtowy](#), a zabudowania forteczne zostały zaadaptowane na restaurację i niewielki [amfiteatr](#)

8. Fort Napoleona (*Hohe-Berg Schanze*) został wzniesiony w [1807](#) roku w miejscu wcześniejszego szanca z XVIII wieku. Podczas słynnego oblężenia twierdzy z początku XIX wieku stanowił punkt obronny na przedpolach południowej części twierdzy (*Wysoka Górka*) przy szlaku komunikacyjnym do Karlina. W marcu [1945](#) roku doszło tutaj do potyczki wojsk pancernych niemieckich i radzieckich podczas, którego uległy zniszczeniu wszystkie radzieckie czołgi nacierające na szaniec. Obecnie w miejscu dawnego fortu jest zlokalizowana [pętla autobusowa linii nr 7](#), za nią znajdują się pozostałości fortecznych wałów ziemnych.

9. Fort Wilczy (*Wolfsberg Schanze*) został zaprojektowany w [1807](#) roku w celu ochrony portu kołobrzesckiego od wschodu. Budowano go w czasie, gdy Francuzi podchodzili pod Kołobrzeg. Pierwotnie miał kształt trójramiennej gwiazdy zwieńczonej na każdym końcu *blockhausem*. Dodatkowo szaniec otoczony był trzymetrowym wałem i [suchymi rowami](#) z palisadą. Tutaj toczyły się najcięższe walki w 1807 roku. Tędy

też gen. Loison zamierzał zdobyć Kołobrzeg. Na fort nacierały kilkakrotnie oddziały polskiej piechoty, której obóz znajdował się na grobli w Kołobrzeskim Lesie. Bastion wielokrotnie przechodził z rąk do rąk. Podczas jednego ze szturmów na szaniec zginął zastępca komendanta twierdzy kpt. von Waldenfels. Uczczono go później nadając jednej z fortyfikacji jego imię (*Waldenfels Schanze*). W latach 1832-1836 Fort Wilczy przeszedł gruntowną modernizację. Nadano mu wówczas imię Fort Gneisenau. W 1925 roku obiekt przebudowano na amfiteatr, a na przedpolu szaniec zbudowano miejski hipodrom. W 1945 roku zorganizowano tutaj silny punkt obronny. Po II wojnie światowej, do połowy lat 50. XX wieku fort był w rękach Ludowego Wojska Polskiego. Później ponownie przekształcono go w amfiteatr. W latach 1968-1991 odbywały się tutaj Festiwale Piosenki Żołnierskiej, a obecnie różne koncerty i imprezy masowe m.in. Festiwal Interfolk i Festiwal Gama

10. Reduta Solna (*Salinen Schanze*) powstała w latach 1832-1836. Została zbudowana w wyniku doświadczeń wyciągniętych z bitwy w 1807 roku. Pierwotnie w jej miejscu stał niewielki szaniec (*Salinen Brückenkopf*), który osłaniał twierdzę od strony nieistniejącej od połowy XIX wieku kołobrzeskiej tężni. Reduta ma kształt lunety. Składa się z wału ziemnego, fosi i dwóch budowli. Pierwszej ceglanej w kształcie dwóch połączonych rotund i drugiej ukrytej w wale ziemnym. W 1945 roku za jej obronę odpowiedzialny był oddział Volkssturmu. Po II wojnie światowej Reduta Solna zachowała się w bardzo dobrym stanie. Obecnie wykorzystywana jest przez Związek Harcerstwa Polskiego jako baza żeglarska, miejsce biwakowe i atrakcja turystyczna dla dzieci.

11. Szaniec Kleista (*Kleist Schanze*) został wybudowany w latach 1832-1836. Jego zadaniem była obrona portu kołobrzeskiego od strony zachodniej. Sąsiedował z nieistniejącym już dziś Szańcem Heydego (*Heyde Schanze*). W 1945 roku fortyfikacja ta została silnie obsadzona przez oddział niemiecki, który skutecznie odpierał nacierające od strony Grzybowa oddziały polskie. Po II wojnie światowej obiekt wszedł w skład kompleksu obiektów portu wojennego użytkowanego przez Marynarkę Wojenną. W latach 50. XX wieku na Szańcu Kleista wzniesiono stanowiska 19 Baterii Artylerii Stałej, która była użytkowana przez Wojsko Polskie do lat 70. XX wieku. Obecnie istnieją plany adaptacji fortyfikacji na cele skansenu wojskowego

12. Szaniec Siederland (*Siederland Schanze*) powstał w XIX wieku. W 1945 roku były tutaj zlokalizowane stanowiska broni maszynowej i obronne schrony bojowe. Obecnie po bastionie pozostało niewielkie wzniesienie w pobliżu Białych i Czerwonych Koszar

12. Szaniec Waldenfelsa (*Waldenfels Schanze*) powstał nad brzegiem morza w latach 1832-1836 w miejscu gdzie w 1807 roku rozgrywały się najkrwawsze i najcięższe walki między obrońcami Twierdzy Kołobrzeg i 1 Pułkiem Piechoty Legii Poznańskiej. Rolą szaniec była osłona rubieży twierdzy i portu. Szaniec Waldenfelsa sąsiedował z Fortem Wilczym i razem z nim tworzył system wschodnich umocnień Kołobrzegu. Bastion ten miał kształt redanu. Zbudowany był z dwóch wałów ziemnych z kazamatami oraz fosi od strony północnej i wschodniej. Od strony morza zabezpieczony był potężnym wałem z głazów. Od 1887 roku teren wokół dzieła fortyfikacyjnego zaczęto przystosowywać do celów rekreacyjnych uzdrowiska. Zasypano część fosi, posadzono drzewa, wewnątrz zbudowano ogrodową restaurację, a na wale, od strony morza szklany dom, w którym urządzono kawiarenkę. Było to jedno z najmodniejszych miejsc kurortu, miejsce licznych wycieczek i spacerów zwane *Kamiennym Szańcem*. W 1945 roku obiekt przystosowano do celów obronnych. Po II wojnie światowej fort ulegał dewastacji. W 1972 roku władze wojewódzkie zdecydowały o jego rozbiorze. Mimo protestów i bez wcześniejszych konsultacji naukowych zburzono kamienny falochron od strony morza, a pozyskany materiał przekazano do Gdańska gdzie posłużył do budowy Portu Północnego. Pozostały tylko ruiny, które w 1995 roku zostały wykorzystane do stworzenia punktu gastronomicznego i dyskoteki. Po zburzeniu i wywiezieniu kamiennego falochronu szaniec nasiliła się erozja brzegu morskiego i zanikanie plaży, dlatego pod koniec lat 80 XX wieku zdecydowano o ponownym umocnieniu terenu przez zastosowanie ścianki wodoszczelnej Larsena. Prace te nie przyniosły jednak zamierzonego skutku. Od kilkunastu lat wokół ruin Kamiennego Szańca prowadzone są intensywne prace zabezpieczające brzeg przed erozją. Pojawiły się również propozycje rekonstrukcji kamiennego falochronu

13. Bateria Nettelbeck. Bateria przeciwlotnicza i przeciwokrętowa Nettelbeck (*Flak- und Küstenbatterie Nettelbeck*) powstała w latach 30. XX wieku w pobliżu basenu rybackiego. W 1939 roku znajdujące się na jej wyposażeniu działa zostały zdemontowane i przeniesione do Sillenstede pod **Wilhelmshaven**. W 1945 roku umocnienia baterii nie zostały wykorzystane w obronie miasta i przetrwały bitwę o Kołobrzeg. Po II wojnie światowej dawne stanowiska ogniowe znalazły się na terenie kołobrzeskiego portu wojennego. W latach 80. XX wieku na jednym z dawnych bunkrów baterii wzniesiono wieżę radaru brzegowego do wykrywania i śledzenia celów nisko lecących i nawodnych N-23 *Damiela*. Do dziś obiekt jest wykorzystywany przez **Marynarkę Wojenną Rzeczypospolitej Polskiej**

14. Inne zachowane obiekty wojskowe. Akademia Rycerska Budynek Akademii Rycerskiej w Kołobrzegu powstał w stylu renesansu florenckiego w drugiej połowie XVII wieku. Znajdująca się w jego wnętrzach uczelnia była jedną z pierwszych wyższych szkół wojskowych w Europie. W XVIII wieku budynek szkolny został zamieniony na **arsenał**. W 1945 roku nie uległ większym zniszczeniom. W latach 60. XX wieku został wyremontowany. Obecnie w gmachu mieści się hala sportowa w piwnicach natomiast restauracja.

15. Koszary wojskowe Areszt garnizonowy. Budynek stanowi pozostałość dawnych koszar wojskowych istniejących wzdłuż rzeki Parsęty od XVIII wieku. Sąsiaduje z Bramą Radzikowską i kuźnią. W przeszłości w obiekcie znajdował się areszt garnizonowy zwany przez żołnierzy *Vater Philipp*. Później był tu m.in. posterunek żandarmerii wojskowej, Urząd Bezpieczeństwa, przychodnia. Od 1998 roku dom należy do **Świadków Jehowy**.

16. Białe Koszary zostały wzniesione w 1903 roku. Mieściły się w nich koszary artylerii niemieckiej (*Artillerie-Kasserne*). W 1945 roku był tutaj ważny punkt obrony Twierdzy Kołobrzeg. Po II wojnie światowej obiekty były użytkowane przez Ludowe Wojsko Polskie. Po likwidacji w latach 90. XX wieku stacjonujących w nich jednostek wojskowych Wojska Polskiego koszary należały do Agencji Mienia Wojskowego i zostały wystawione na sprzedaż. Obecnie służą celom cywilnym.

17. Czerwone Koszary zostały wzniesione w 1900 roku. Mieściły się w nich koszary piechoty niemieckiej (*Infanterie-Kasserne*). W 1945 roku był tutaj ważny punkt obrony Twierdzy Kołobrzeg. Po II wojnie światowej budynki były użytkowane przez Ludowe Wojsko Polskie. Po likwidacji w latach 90. XX wieku stacjonujących w nich jednostek wojskowych Wojska Polskiego koszary należały do Agencji Mienia Wojskowego i zostały wystawione na sprzedaż. Obecnie służą celom cywilnym.

18.Koszary Waldenfelsa zostały wybudowane w latach 30. XX wieku dla wojsk przeciwpancernych. Po II wojnie światowej budynki były użytkowane przez Ludowe Wojsko Polskie. Obecnie stacjonuje w nich 8 Batalion Remontowy.

19.Kuźnia. Parterowy, ceglany budynek kuźni wchodził w skład zabudowań koszar wojskowych z połowy

20.Podczele. Osiedle wojskowe zbudowane w latach 1935-1939 dla personelu lotniska Luftwaffe w Bagiczu. Użytkowane przez Niemców do 1945 roku. Po II wojnie światowej zajęte przez Armię Czerwoną. W latach 60. XX wieku w związku z modernizacją lotniska w Bagiczu osiedle zostało rozbudowane. W 1992 roku po opuszczeniu budynków przez żołnierzy radzieckich Podczele zostało włączone w granice administracyjne Kołobrzegu. W latach 90. XX wieku dawne koszary i domy mieszkalne zostały zaadoptowane na cele cywilne. Obecnie Podczele jest jedną z dzielnic mieszkaniowych Kołobrzegu.

21.Stacja Radarowa Kondor. Placówka radiolokacyjna pod Kołobrzegiem nosiła kryptonim *Funkmeßgerät Stellung 1. Ordnung Kondor* i znajdowała się w pobliżu Ustronia Morskiego. Był to obiekt wojskowy zbudowany w czasie II wojny światowej, którego zadaniem było namierzanie nieprzyjacielskich samolotów. Na wyposażeniu jednostki były dwa olbrzymie radary o antenach parabolicznych do obserwacji powietrznej, naprowadzania myśliwców i współpracy z artylerią typu FuMG 65 *Würzburg-Riese* oraz jeden do śledzenia sytuacji powietrznej i ostrzegania wojsk typu A1 *Freya*. Dziś po tej stacji radarowej pozostały jedynie betonowe fundamenty obrotowych cokołów niemieckich radarów typu FuMG 65 *Würzburg-Riese*

22.Strzelnica wojskowa Strzelnica znajduje się w Lasku Załęże. Przed II wojną światową była to strzelnica niemieckiego garnizonu w Kołobrzegu. W 1945 teren ten należał do zachodniego odcinka obrony. Tu bronić się miały oddziały Volkssturmu. Ogień ze strzelnicy i z pobliskich zabudowań przez pewien czas skutecznie blokował działania polskich oddziałów próbujących przebić się do portu. Dziś z całego kompleksu pozostały jedynie zarysy wałów strzelnicy